

J. E. C. WALTERS PRAGTVÆRK OM DE NORDISKE FUGLE

AF

JEAN ANKER

I 1817, kort efter at provinsen Lauenburg var blevet en del af det danske rige, brød en 18-årig kunstbegavet tysker, JOHANN ERNST CHRISTIAN WALTER op fra sin fødeby Ratzeburg, hovedstaden i Lauenburg, for at søge sin lykke i København. Kunstkere i hans fødeby mente, han var i besiddelse af et betydeligt malertalent, og i København lykkedes det ham på denne konto at opnå kongelig understøttelse. Han havde dog ikke nogen succes som kunstmaler, og da understøttelsen derfor syntes i fare, slog han sig på kobberstikkunsten, hvorved det lykkedes ham at bevare den officielle støtte i endnu et par år.

Han kalder sig da også på titelbladet i sine værker: Portrætmaler og Kobberstikker, senere tillige: Opsynsmand ved den Kongelige Malerisamling paa Christiansborg Slot. I den sidste titel skimter man den faste basis for hans og hans families eksistens, for på sine bogværker og øvrige arbejder spandt han næppe guld. Men han var en meget flittig og stræbsom natur, der ved sin elskværdighed, og man tør vel sige pågaaenhed, aldrig var i bekneb for udveje, når det gjaldt om at skaffe midler til familiens underhold. Forretningstalent savnede han heller ikke: Han afrettede sangfugle, opelskede kaktus, drev tuskhandel med bøger og forstod at finde de rette veje til at afsætte sine forskellige varer, hvorved han endog skal have vidst at bytte sig til husets fornødenheder.¹⁾ Denne flittige mands hovedindsats blev dog de forskellige illustrerede værker han udgav.

Den naturhistoriske og særlig den ornitologiske illustrationskunst stod på dette tidspunkt – første halvdel af det nittende århundrede – i fuldt flor. Ikke mindst i Frankrig havde denne gren af bogproduktionen fået fast fodfæste gennem værker som for eksempel BUFFONS imponante „Histoire naturelle des oiseaux“, 1770–86, AUDEBERT og VIEILLOTS „Oiseaux dorés, ou à reflets métalliques“, 1800–02, og FRANÇOIS LE-

VAILLANTS „Histoire naturelle des oiseaux d'Afrique“, 1796–1812, og hans „Histoire naturelle des oiseaux de paradis, etc.“, 1801–06, samt mange andre, deriblandt den med Levaillant samarbejdende hollandske ornitolog C. J. TEMMINCK, som blandt andet udgav en slags fortsættelse af Buffons tavler under titlen „Nouveau recueil de planches coloriées d'oiseaux“, 1820–39. Men også andre lande fulgte godt med på dette område, ikke alene England, hvis ornitologiske litteratur ikke synes at have været tilgængelig for Walter, men også Tyskland, hvor J. L. FRISCH havde udgivet „Vorstellung der Vögel Deutschlands“, 1733–63, medens J. M. BECHSTEIN udsendte sin „Gemeinnützige Naturgeschichte Deutschlands“, 1805–09, og hvor tillige et så berømt værk som den første udgave af J. A. NAUMANN'S „Naturgeschichte der Vögel Deutschlands“ havde set lyset 1795–1817, for snart efter, 1822–60, at blive udsendt i en ny og helt ændret udgave.

I det hele taget var ornitologien på den tid vokset til at blive et fuldstændig selvstændigt fag; kendskabet til fugleverdenen var øget med stærke skridt, hvilket også havde bidraget til en vækst af samlingerne af døde fugle til en hidtil ukendt størrelse, navnlig efter at man havde lært præparationsmetoder, som gav hammene en næsten ubegrænset holdbarhed. Det var derfor intet under, at produktionen af ornitologisk litteratur tog et mægtigt opsving, og hånd i hånd hermed gik fremstillingen af billedmateriale, der i første halvdel af nittende århundrede nåede et omfang, som aldrig er overgået hverken før eller siden. I hvert fald gælder dette de med hånden frembragte illustrationer og afbildninger, hvor det håndkolorerede kobberstik indtog den dominerende plads.

Det var øjensynlig disse store forbilleder og de åbenbart gunstige forhold for arbejder af denne art, som indgav den efter i bogstaveligste forstand udbytterige arbejdsfelter stadig søgende Walter den idé at fremstille kolorerede fuglebilleder med et stort salg for øje.

Allerede forud havde han foruden nogle kobberstukne enkeltblade udgivet en samling på 15 efter ønske sorte eller farvelagte prospekter af København og omegn (Søndermarken), hvilket må ses som en naturlig overgang til, at han hovedsagelig koncentrerede sig om datidens og for øvrigt også eftertidens mest yndede naturgenstande: fuglene og planterne.

I 1828 begyndte han da at udsende sine billedværker, der alle gengiver objekterne i det håndkolorerede kobberstik, tidens mest yndede illustrationsform inden for naturhistorien. Dette år startede han ikke mindre end tre værker. Det første „Vögel aus Asien, Africa, America und Neuholland“ indeholdt farvelagte afbildninger tegnet og stukket af

forfatteren „efter de fortrinligste franske kobberværker“. Det fortsattes lige til 1841 og omfatter i sin fuldstændige skikkelse i alt 144 tavler. Walter fastholdt dog ikke sin oprindelige intention, thi snart koncentrede han sig om hjemlige fuglearter, som han gengav efter Naumanns ovennævnte fugleværk.

Det andet værk, Walter begyndte at udgive samme år, er af noget lignende karakter, men har dog, således som det også fremgår af titlen „Pragtfugle og Pattedyr i colorerede Afbildninger“ et lidt andet sigte. Det udkom i 6 hefter à 6 tavler og stoppede som det før nævnte i 1841. Billederne var efter Walters angivelse tegnet „tildeels efter Originalerne, som findes i det kongl. naturhistoriske Museum i Kjöbenhavn og efter de meest udmærkede franske og tydske Kobberværker.“ Her er Walter altså gået et skridt videre, idet han har vendt sig mere direkte mod naturen ved i visse tilfælde at anvende udstoppede eksemplarer som modeller.

Det afgørende skridt mod selvstændig og naturlig gengivelse af sine objekter tog han dog i et værk, som her skal omtales noget nærmere, nemlig i det også i 1828 påbegyndte arbejde om hjemlige fugle: „Nordisk Ornithologie“. Impulsen hertil fik han øjensynlig gennem en før-omtalt af „Pragtfugle og Pattedyr“ i „Kjöbenhavnsposten“. Heri hedder det nemlig, at efterstik af udenlandske kobberværker vistnok var såre fortjenstfuldt; men indsenderen mente dog, „at Forfatteren vilde endnu mere forhøje sit Værks Værd, ved blot at optage saadanne Dør[!] og Fugle efter Naturen, der ikke findes afbildede i noget Skrift, eller blot danske, thi derved vilde han ei blot give sit Værk et virkeligt videnskabeligt Værd, og finde Afsætning i Udlandet, men ogsaa tillige maaskee finde flere Kiøbere hertillands. . . Materialier vil Hr. WALTER neppe kunne mangle, da det kongelige Museum i Stormgaden indeholder, især i Ornithologien, saa fortrinlige Skatte, at det i saa Henseende tør maale sig med hvilket som helst Museum i Europa.“ Hertil bemærkede Walter i det følgende nummer af bladet, at han allerede for lang tid siden havde fået tilladelse til at tegne de originale fugle og pattedyr i museet til værket, og, fortsætter han, „jeg agter i fremtiden i særdeleshed at vælge saadanne fugle, som forefindes i Danmark“.²)

Dette havde åbenbart til følge, at Walter ikke blot optog billeder af dyr i museet i sine Pragtfugle, men også tog fat på at udsende sit værk om nordiske fugle. I første hefte af det nye foretagende meddeler han da også, at han først havde besluttet at udgive „Pragtfugle og Pattedyr“ med afbildninger efter andre værker, men „da Fleertallet af de høist-ærede Hr. Subskribentere önskede, at de heri optagne Afbildninger maatte indeholde originale, troe efter Naturen tegnede Afbildninger af

nordiske Fugle, saa har Undertegnede sig desto hellere hertil besluttet, da jeg selv besidder et stort Antal levende Fugle, som jeg tildeels selv har fanget, og jeg for Fremtiden ved Kjöb vil forsyne mig med de vigtigste Fugle, for ikke allene efter udstoppede Expl. men paa det Troeværdigste at kunne levere Afbildninger efter den levende Natur“.

Dette det første større illustrerede værk om danske fugle er delt i tre dele, der alle har titelblad med såvel dansk som tysk titel. Den danske titel på første del lyder: „Nordisk Ornithologie, eller troværdige efter Naturen egenhændig tegnede, stukne og colorerede Afbildninger af danske, færøiske, grønlandske og islandske Fugle med tydsk og dansk Beskrivelse, udgivet af Johann Ernst Christian Walter fra Ratzeburg, Portraitmaler og Kobberstikker. Kjöbenhavn 1828.“ Nedenunder læses den samme titel på tysk.

Denne del af værket udkom i 8 med romertal nummererede hefter, der alle på omslagene bærer årstallet 1829. Hefte I–II synes at være udsendt samlet som et dobbelhefte, medens hefte VIII er oversprunget ved nummereringen. Til gengæld er i det tilgængelige eksemplar med hefteomslag numrene på hefte 7, 9 og 10 udført ved at rette på numrene af omslaget til tidligere hefter, der har måttet tjene til omslag på de nævnte hefter. Omslagene er alle trykt hos C. Græbe, medens Fabritius de Tengnagel er anført som trykker på bagsiden af titelbladet. Første del består i øvrigt foruden af titelbladet, på hvis bagside er trykt en fortegnelse over abonnenterne, af dedikation (til Frederik den Sjette), 60 tavler, nummereret I–LX, og 35 upaginerede blade tekst, hvoraf de fire optages af en systematisk fortegnelse over alle danske, færøiske, grønlandske og islandske fugle.

Anden del af værket har samme titel som første del. Dog er typografien noget ændret, idet trykningen, som nedenfor nævnt, er overgået til en ny bogtrykker. Den betegnes på titelbladet som „Ny Følge. – I. Hefte“, eftersom der til denne del kun udsendtes titelblad til første hefte. Desuden er til forfatterens titler føjet den nye: „Opsynsmand ved den Kongelige Maleriesamling paa Christiansborg Slot.“ Trykkeåret er angivet som 1832 og tilføjet et: „Trykt hos Peter Nicolay Jörgensen.“ Denne del udkom 1832–33 og var ligesom første del delt i 8 hefter, hvoraf V–VI og VIII–IX var dobbelhefter med tallene V og IX tilføjet med blæk. Til hefte X er benyttet omslaget til hefte VI, hvis nummer med blæk er rettet til 10.

„Ny Følge“ består i sin helhed i øvrigt af titelbladet, på hvis bagside er trykt begyndelsen til en systematisk fortegnelse over det behandlede landområdes fugle, dedikation (til grev Adam Wilhelm Moltke), på

RECURVIROSTRA avocetta *Sabelschnäbber* 1 *Shoemayren*. 1825

Klyde. Tavle 3 i første bind af Walters Ornithologie.
Kobberpladens størrelse 25,1 × 19,8 cm.

bagsiden med slutningen af den systematiske fortegnelse, 17 upaginerede blade tekst og 60 tavler, der er nummereret 1-60.

Sidste del gentager med let ændret typografi titlen fra anden del. På titelbladet er den betegnet „Nyeste Folge. – I. Hefte“, eftersom der

til denne del også kun udsendtes titelblad til dette hefte. Derefter følger „Kjöbenhavn, 1835. Trykt hos Directeur Jens Hostrup Schultz, Kongelig og Universitets-Bogtrykker.“ Denne bogtrykker falder dog fra i de senere hefter, der efter omslagene er trykt hos I. G. Salomon. Denne afsluttende del af værket udkom 1835-41 i ialt 27 hefter, der er nummereret I-VIII, X, og derefter, i hånden, på gamle hefteomslag, 11-28. Hefte IX er altså oversprunget ved nummereringen. Den indeholder i øvrigt det nævnte titelblad, tavlerne og 30 upaginerede blade tekst. Bagsiden af titelbladet og forsiden af første tekstblad optages af den systematiske fortegnelse over fuglene. Tavlernes antal er 168. De er nummereret 1-63, 69 (= 64), 65-165, 164 (= 166), 167-168. Det punkterede kors efter tallet er utydeligt, nærmest usynligt, på nogle af tavlerne.

Hovedværdien af værket beror på tavlerne, som Walter selv har tegnet, graveret og formentlig også koloreret. Herpå tyder foruden hans egne ord den gennemgående egalitet i farvelægningen, de udviser. Denne er vel noget uensartet værket igennem, men står for en del tavlers vedkommende fuldt på højde med det bedste, som tiden frembragte i andre og større lande med rigere muligheder for arbejder af denne art. Også tegningen kan være god, navnlig når den levende fugl var forbillede. Men den skæmmes tit af, at Walter åbenbart har brugt udstoppede eller døde eksemplarer som model. Mange af fuglene er gengivet efter udstoppede eksemplarer tilhørende det kongelige zoologiske museum eller den naturhistoriske forening. Dette har medført en række fejlstillinger i en del af figurerne. Således virker adskillige rovfugle noget „tamme“.

Og dog er forholdet det, at Walter faktisk efter sine egne udtalelser indfangede mange fugle og holdt dem i fangenskab. Således skriver han om Lille Fluesnapper (Tab. XXXII, fig. 1): „Fuglen, som jeg har afbildet i naturlig Störrelse efter den levende Natur, er endnu aldrig för bleven seet i Danmark; jeg var saa lykkelig at fange den den 24de September 1829 i Söndermarken i Nærheden af Kjöbenhavn, paa en Liimpind, hvorpaa jeg ved en fiin Traad havde fæstet en Meelorm. Den levede kun 8 Dage hos mig, og blev saa tamm, at den, for at faae de Fluor, man holdt hen til den, kom flyvende hen paa Haanden. Jeg har skjænket den til det kongelige Zoologiske Museum, hvor den nu bliver opbevaret i Spiritus.“ Eller han skriver om tårnfalken (Tab. VIII): „Denne Afbildning har jeg taget efter den levende Fugl, som jeg er i Besiddelse af. Han blev fanget paa Lundehuusmarken, da han kom for at stöde efter en Lokkefugl som var i et Fuglebuur, hvilket var besat

med Liimpinde.“ Walter synes i det hele taget at have været meget dreven i kunsten at fange fugle og holde dem i fangenskab. Og de oplysninger, han giver derom, er ikke få. Ligeledes skød han et stort antal fugle.

Den svageste del af værket er teksten. Den er trykt dobbelspaltet (undtagen litteraturhenvisningerne) med dansk tekst i venstre, tysk i højre spalte. Over den danske tekst står fuglenes danske og franske navne, over den tyske det tyske navn og den systematiske betegnelse. Derefter følger litteraturhenvisningerne, der som nævnt strækker sig over hele siden. Den systematiske fortegnelse er udarbejdet efter Temmincks system. Men i selve værket er al systematik forsvundet. Her serveres fuglene i tilfældig orden. Teksten vedrørende den enkelte fugl er i regelen temmelig kortfattet, hvilket særlig gælder i slutningen af værket, hvor Walter næsten helt har holdt sig til at gengive eksemplarer tilhørende den naturhistoriske forening, og hvor han nøjes med at hente sine oplysninger om fuglene fra værker i litteraturlisten. I begyndelsen af værket anfører han derimod ikke helt sjældent egne iagttagelser og erfaringer. Walter var ikke skolet ornitolog, og fejltagelser har derfor ikke kunnet undgås. Her skal dog ikke forsøges nogen nærmere omtale af værkets ornitologiske værdi. Herom kan henvises til GOSCH,³⁾ LEHN SCHIÖLER⁴⁾ og særlig til O. HELMS.⁵⁾

Det kan næppe siges, at værket blev nogen økonomisk succes for Walter. Prisen var 3 rigsdaler pr. hefte for abonnenterne, bogladeprisen 4 rigsdaler. Dette bevirkede naturligvis, at værket ikke kunne blive nogen folkebog. Abonnentlisten i første hefte når da også kun op på en afsætning på 69 eksemplarer. Heraf tegnede kongen sig for 6, dronningen for 3, og Det Classenske Fideikommiss for 5, medens fru Danne- mand og grev Schimmelmänn hver aftog 2 eksemplarer. Det er overvejende fine navne, som står på abonnentlisten, deriblandt foruden de allerede nævnte grev A. W. Moltke, Rentekammeret og Vemmetofte Klosters bibliotek. Dog finder man også mindre kendte navne som urtekræmmer Ölste og en hr. Wium i Slagelse. Navnene på senere tilkomne abonnenter loves offentliggjort i næste hefte; men det ses ikke, at en tilføjelse til listen senere er publiceret. Og det er vel tvivlsomt, om særlig mange derefter har aftaget værket, som for øvrigt kunne fås hos udgiveren og i begyndelsen tillige var i kommission hos Gyldendal.

Forholdene var naturligvis langt fra så gunstige for afsætningen af et sådant værk her i landet, som for de værker i de større lande, der havde tjent Walter som inspirationskilde og forbillede. Foretagendets vanskeligheder belyses også af den omstændighed, at Walter under

udgivelsen som anført betjente sig af ikke mindre end fem forskellige bogtrykkere.

Walters nordiske Ornithologie blev således ikke den store salgssucces, som udgiveren formentlig havde håbet. Og det fik derfor heller ikke nogen særlig betydning for udbredelsen af kendskabet til landets fugle-verden. Her blev „fuglebogen“ gennem lang tid Kjærbøllings værk, som påbegyndtes få år efter, at Walters smukke værk var afsluttet, og hvis indflydelse og betydning i Danmark, for øvrigt sans comparaison, vel kan sidestilles med Naumanns i Tyskland.

Men Walter har dog æren af på ganske smuk og værdig måde at have indført den ornitologiske illustration i større stil her i landet, og han kunne ved sin død i 1860 se tilbage på en anelig naturhistorisk billedproduktion, som under hans senere virksomhed også omfattede tidens anden hovedinteresse inden for den af naturen inspirerede afbildning, nemlig planterne.

I betragtning af det lave oplagstal og de noget ustabile publikationsforhold er det intet under, at Walters nordiske Ornithologie er en af de mest sjældne danske bøger. Det er dog lykkedes ADAM HELMS⁶⁾ at påvise 14 eksemplarer, som indeholder mere end første del, og blandt disse findes et fuldstændigt eksemplar, som har hjemme i Vemmetofte Klosters bibliotek, der som nævnt findes blandt de oprindelige abonnenter.

I betragtning af at kongen og det Classenske fideikommis abonnere-rede på ialt 11 eksemplarer må det dog forbavse, at hverken Det kongelige Bibliotek eller Universitetsbiblioteket (hvori jo hovedparten af det Classenske Bibliotek er indlemmet) hidtil har haft noget fuldstændigt eksemplar. Det må derfor hilses med særlig stor glæde, at det nu er lykkedes nationalbiblioteket at erhverve Walters værk i en fuldstændig skikkelse. Eksemplaret har tilhørt nu afdøde veksellerer C. J. Tillisch, der har sammenstykket det ved et møjsommeligt samlerarbejde. Det eneste der mangler i dette eksemplar, er de ovenfor nævnte hefteomslag, men det er saa heldigt, at disse findes i det ukomplette eksemplar som fra gammel tid ejedes af Det kongelige Bibliotek.

¹⁾ Th. Overskou: Af mit Liv og min Tid (1819-1873). Udgivet med Efterskrift af Robert Neiiendam. Kbh. 1916, s. 53-54. - ²⁾ Kjøbenhavnsposten, 1827, s. 343, 395, 400. - ³⁾ C. C. A. Gosch: Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur. 2. afd. 2. bd., 1875, s. 17; 3. afd., 1878, s. 329 ff. - ⁴⁾ E. Lehn Schiøler: Danmarks Fugle. Bd. I, 1925, s. 103. - ⁵⁾ O. Helms: Johann Ernst Christian Walter. (Dansk ornithologisk Forenings Tidsskrift. 33. årg., 1939, s. 95 ff.) - ⁶⁾ Adam Helms: Nogle boghistoriske Oplysninger om WALTER's „Nordisk Ornithologie“. S. st., s. 107 ff.